

**Farida Afro‘z ijodidagi “tasbeh” va Yapon adabiyotidagi “hayku”
janrining o‘ziga xos jihatlari**

Atabayeva Guljahon Zufarovna

Samarand davlat universiteti I bosqich doktoranti

guljakhonatabayeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida o‘ziga xos novatorlikni namoyon etgan “tasbeh” janri va uning o‘ziga xos jihatlari haqida so‘z boradi. Tadqiqot ishida ushbu janrning o‘zbek mumtoz adabiyoti bilan, shuningdek, jahon adabiyoti bilan bog‘liq mushtarak jihatlari diqqat qaratildi.

Kalit s o‘zlar: “tasbeh”, “hayku”, lirik qahramon, lakonizm.

Abstract: This article discusses the “tasbeh” genre, which has demonstrated its unique innovation in uzbek literature, and its distinctive features. In the research work, attention was paid to the commonalities of this genre with Uzbek classical literature, as well as with world literature.

Keywords: “tasbeh”, “hayku”, lyrical hero, laconism.

Аннотация: В данной статье рассматривается жанр “тасбех” проявивший своеобразное новаторство в узбекской литературе, и его отличительные черты. В исследовательской работе уделено внимание общим аспектам этого жанра, связанным с узбекской классической литературой, а также с мировой литературой.

Ключевые слова: “четки”, “хайку”, лаконизм.

Jahon, xususan yapon adabiyotida mashhur bo'lgan lakonik janr hayku shakliy ifodaning qisqaligiga qaramay badiiyatning kuchliligi bilan ajralib turadi. Badiiy asarning negizini badiiylik tashkil qiladi. V.G.Belinskiy "Estetika kodeksi" asarida badiiylikning 5 ta qonunini ko'rsatib o'tgan:

- Hayotni obrazli ko'rsatish;
- Haqiqatni buzmasdan haqqoniy ko'rsatish;
- G'oya voqeani, syujetni to'la qamrab olishi sharti;
- G'oya va shakl bir-biriga mos kelishi lozimligi;
- Asar qismlarining bir butun bo'lib uyg'unlashishi.

Bu tamoyillar bizdan necha asr avval yaratilganiga qaramay, yapon haykularining shakl va mazmuni, estetik jihatlarini ochishda hali hanuz ochqich vazifasini o'taydi. Ummat To'ychiyev "O'zbek adabiyotida badiiylik mezonlari va ularning maromlari" asarida badiiylikning mezonlarini quyidagicha tasnif etadi:

- iste'dod;
- adabiyotning spetsifikasi(o'ziga xos xususiyati);
- an'ana va yangilik;
- mahorat va ta'sirdorlik.

Adabiyotshunos bu mezonlarning o'zini yana bosh va yordamchi mezonlarga ajratadi. Iste'dodni bosh mezon va qolganlari yordamchi mezonlar deb xulosalaydi. Bu fikr asoslidir. Sababi, iste'dod bo'lmasa to'laqonli badiiy asar yaratilmaydi, yaratilganda ham, u vaqtinchalik, davriy asar bo'ladi, xolos. Bu fikrning mantiqiy davomi sifatida, Farida Afro'zning suhbatlardan birida aytgan

soʻzlarini misol qilib keltirish mumkin. Shoira aytadiki, besh turli insonlar oʻz kasbi bilan tugʻiladi: rassomlar, bastakorlar, xonandalar, avliyolar va shoirlar. Chunki, sheʼr yozishni oʻrgatib boʻlmaydi, bu yuqoridan – Allohdan beriladi. Jahon adabiyoti va oʻzbek mumtoz adabiyoti chashmalaridan suv ichgan “tasbeh” janri qay bir jihatlari bilan yapon haykularini eslatadi. Farida Afroʻzning ustoz, oʻzbekning takrorlanmas ulugʻ shoiri Rauf Parfi Oʻzturk ijodidagi yapon haykularining ajoyib tarjimalari diqqatga sazovordir. Tabiiy savol tugʻiladi: yapon haykulari oʻzi qay jihatlari bilan ajralib turadi? Uchliklar va haykular – ularni nima birlashtiradi yohud bir-biridan farqlantiradigan qay jihatlari bor? Yapon haykulari uch qatordan iborat, qofiya qonun-qoidalariga boʻysunmaydigan, soʻzlardagi boʻgʻinlari bilan ahamiyatli boʻlgan sheʼriy janr. Bu janr asoschisi Matsuo Basyo hisoblanadi. Bu janrning badiiyat xususiyatini ochishda ushbu fikrga doim ham qoʻshilib boʻlmaydi. Adabiyotshunos Shamota N.O. oʻzining “Художественности” asarida asar badiiyati va uni ochib beruvchi jihatlarni tasniflar ekan, quyidagi fikrlarni aytib oʻtadi: “Asarning badiiy yutuqlari bahosi amalda bir vaqtning oʻzida uch savolga javob berish bilan shakllanadi: nima tasvirlangan, nima uchun tasvirlangan va qanday tasvirlangan?”¹

Yapon haykularida nimkosa yashirin falsafiy maʼnodan koʻra oddiy goʻzallik, tabiatning rangin tasviridan oniy ilhom, biror oddiy jismning holati va yohud kishining muayyan ruhiy kayfiyati tasviri ustunlik qiladi. Haykular oniy kayfiyat, ruhiyat manzarasini mangulikka eltuvchi oʻta kichik, lakonik janrdir. Bu janr xususiyatini tavsiflashda koʻproq quyidagi fikr mos keladi, “Введение в литературоведение” asarida shunday deyiladi: “Asardagi mazmun va shaklni farq etish lozim, eng oldin mazmunning, undan keyin shaklning badiiylik darajasini aniqlash kerak”². Haqiqatdan ham hayku janrining badiiy-

¹ Шамота Н.О. Художественности, 60-бет

² Введение в литературоведение. 1988, 433-бет.

estetik yuki uning shakli bilan emas, balki mazmun va ifodaning go'zalligi, soddaligi bilan qadrlanadi. Tabiatni, tabiatning har bir kichik zarrasini ulug'lash, sevish va ardoqlash borasida yaponlar o'zga xalqlardan ajralib turadilar. Bu jihatni deyarli barcha yapon haykularida uchratish mumkin:

Bulbul sayramoqda

Goh u yonga, goh buyonga o'girilib

Gullagan novdada . . .

Yosa BUSON .

Bulutlarga sho'ng'ib

Va ular-la uchib shamolda

Qaldirg'ochlar kelar bahorda.

DAKOSU .

Dehqon ishlayotgan

Orol ustida ham

To'rg'ay qo'shig'i . . .

Kobayasi ISSA .

Yashil javdarizor .

To'rg'ay ko'tarildi dalaustiga

So'ng yana pastladi . . .

ONISURA .

Narsalarni yoruqqa qo'yib ,

Kuzataman soyalar tug'ilishini

Kuzgi choshgohda . . .

KYoSI .

Yapon haykulari o'z dunyosiga chirmanib, tabiat go'zalliklarini ilg'amay qo'ygan shu zamon kishisini go'yo tabiatga – asliga qaytaradi. Shu taxlit insonning tuyg'ularini soddalashtirib, ibtidoiy – soflik holatiga tomon yo'l boshlaydi. Farida Afro'z ham bejizga uchliklarini "tasbeh" ("poklash, tozalash) deya nomlamaydi. Oddiy, lekin bizning yashayotganimizni o'zimizga eslatuvchi bu uchlik janrdan ilhomlanib, shu janrga qo'l urgan bo'lsa, ajabmas. Farida Afro'z qalb sarhadlarida ko'z ochgan "tasbeh"lar orasida ham yapon haykulari bilan judayam uyg'un, hamohang go'zal tabiat manzarasining go'zal suratlarini uchratish mumkin:

O'rik gullarini ko'zimga surtdim

Lablarimga qo'ndi kapalak,

Dimog'imda hayotning isi.

(Tasbeh-2, 3.)³

Gullagan sakuralar ichra

Fudziyama yuksalmish ko'kka-

Yaponiyada bahor!

(SyoU)

Shaftolijon, gullaring g'ujg'on,

Tegib ketdi novdangga, uzr

Pushti ko'ylagimning yenglari.

(Tasbeh-2, 4.)

Eh, sen bulbul!

Loy oyog'ingni artayapsanmi,

Olxo'ri gullariga.

(Kobayasi Issa)⁴

³ Farida Afro'z, "Tasbeh", Toshkent, 2007.

⁴ Yapon she'riyatidan haiku va tankalar. Forum. Ziyo.uz.com saytidan.

Bu uchliklarda ham lirik qahramonning jonsiz narsa va yoki predmetga, hodisalarga murojaatni – “apostrofa”ni ko‘rishimiz mumkin. Uchliklardan birida lirik qahramon, tabiatning bir parchasi – shaftoli daraxtiga yaqin kishisiga gapirayotgandek, erkalab “shaftolijon” deya murojaat qilsa, ikkinchi uchlikda murojaat endi daraxt shoxida sayrayotgan bulbulga qaratiladi. Yapon haykulari tabiatni kuylasa, aksincha, Farida Afro‘z “tasbeh”lari irfoniy, falsafiy, meditatif libos kiyadiki, insonni o‘zini, o‘zligini o‘ziga qaytarishga chog‘laydi, insonni mushohadaga chorlaydi. “Tasbeh”larda kichik bir detal favqulodda ulkan, juda katta yuk tashiydi.

“Och qoldimi, begim?”

Erini o‘ylaydi ayol,

Ketmoniga suyanib.

(Farida Afro‘z. Tasbeh 7, 10).⁵

Dehqon uxlar tog‘ etagida,

Ketmonchaga boshini qo‘yib

To‘rg‘ay sayramoqda havoda.

Kobayassi Issa.⁶

Yapon haykularidagi detallar favqulotda falsafiy, ruhiy yuk tashimaydi, bunda ko‘proq kayfiyat, oniy manzarani ifodalash ustunlik qiladi.

Tabiatga oshuftalik, uning go‘zalliklaridan bahramand bo‘lish uchun qalb go‘zalligi talab etiladi. Bu xususiyat, ayniqsa so‘z kishilarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Oddiy inson ko‘rmagan jihatni so‘z egalari juda tez ilg‘aydilar va go‘zal tashbehlar bilan uni o‘quvchiga yetkaza oladi.

⁵ Farida Afro‘z, “Tasbeh”, Toshkent, 2007.

⁶ Yapon she‘riyatidan hayku va tankalar. Forum. Ziyo.uz.com saytidan.

Tong yorishar

Qo'ng'iroqlar ovozi

Tumanlarga belanar.

Matsuo BASYO .⁷

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, "tasbeh" va "hayku" zohiriy jihatdan bir-biriga o'xshashi mumkin, biroq "tasbeh"ning botiniy mazmuni, g'oyasi "hayku"dan farqli ravishda ancha chuqur. "Tasbeh" shunchaki tabiat tasviridan ilhomlanibgina qolmay, shu tasvirning tahlili, satrlardagi asl ma'noni uqishni o'quvchining o'ziga qoldiradi, kishini faqat misralardagi go'zallikni o'zidangina emas, balki yashirin, asl mohiyatni anglab yetgach zakiylik xususiyatini ishga solgan holatidan estetik zavq olishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шамота Н.О. Художественности, 60-бет
2. Введение в литературоведение. 1988, 433-бет.
3. Yapon she'riyatidan haiku va tankalar. Forum. Ziyo.uz.com saytidan.
4. Farida Afro'z , "Tasbeh", Toshkent, 2007.
5. Richard Gilbert. Kigo and seasonal reference: Cross-cultural issues in Anglo-American Haiku. Kumamoto Studies in English Language and Literature 49, Kumamoto University, Kumamoto, Japan, March 2006 (pp. 29-46); revised from Simply Haiku 3.3 (Autumn 2005).
6. Ummat To'ychiyev "O'zbek adabiyotida badiiylik mezonlari va ularning maromlari", Toshkent, "Yangi asr avlodi". 2011.

⁷ Yapon she'riyatidan haiku va tankalar. Forum. Ziyo.uz.com saytidan.

